

KORONAVİRÜS VE ULUSLARARASI SİYASET: ABD-ÇİN SOĞUK SAVAŞI MI?

VEYSEL KURT

SETA | PERSPEKTİF

NİSAN 2020 · SAYI 274

- Koronavirüs salgını öncesi uluslararası sistem nasıl bir karakteristiğe sahipti?
- Koronavirüs salgınının uluslararası sistemi etkileme potansiyeli var mı?
- Koronavirüs salgınıyla birlikte uluslararası sistemin şekillenmesinde rol oynayabilecek faktörler nelerdir?
- Uluslararası sistemin değişimine dair olası senaryolar nelerdir?

GİRİŞ

Aralık 2019'da Çin'den başlayarak dünyayı etkisine altına alan Koronavirüs (COVID-19) salgını halen en önemli sağlık sorunu olmaya devam etmektedir. Çin'den sonra İran, İtalya, İspanya, İngiltere ve ABD'de hızla yayılan ve her gün binlerce insanın ölümüne yol açan bu virüse karşı 12 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) pandemi ilan etmiştir. Koronavirüs salgını önemli bir sağlık problemi olmakla birlikte gün geçtikçe salgının etkisi daha farklı alanlara yayılmakta ve çeşitli tartışmalara yol açmaktadır.

Geldiğimiz noktada Koronavirüsün birçok düzeyde değişimlere yol açma beklentisi gittikçe ağır basıyor. Bu değişimler küresel ticaret-korumacılık, demokrasi-otoriterlik, iş birliği-çatışma dikotomileri çerçevesinde tartışılmaktadır. Koronavirüs salgınının ekonomik, siyasi, sosyal ve psikolojik alanlarda yaratacağı etkilerin ülke sınırlarını da aşarak uluslararası siyasete yansımalarına dair beklenti de daha fazla kabul görmeye başlamaktadır. Esas soru bu etkinin hangi düzeyde olacağıdır.

Bu soruyu cevap vermeye çalışan argümanların temelinde ikiye ayrıldığını ifade etmek mümkün. Birinci

grup salgının geçici bir mesele olduğunu ve ne küresel ne de bölgesel düzeylerde yeni bir siyaseti zorlayacak bir potansiyele sahip olmadığını dile getirmektedir. Buna göre salgın kontrol edildikten sonra bıraktığı hasar tamir edilmeye başlanacak ve uluslararası siyaset kendi düzleminde işlemeye devam edecektir. Daha iyimser yaklaşıma sahip olanlar ise bir adım daha ileri giderek iş birliğinin gerekliliği fark edilerek gerginliğin azalacağına dair beklentiyi dile getirmektedir.

İkinci grup ise salgının mevcut ittifakları değişime uğratacağını, küreselleşmenin ana karakteristiğini oluşturan iş birliği, uluslar üstü kurumsallaşma ve küresel ticaret ağlarının işleminin mümkün olmadığını dolayısıyla "hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını" iddia etmektedir. Her iki görüş de Koronavirüsün etkisini merkeze alarak bir çıkarsama yapmaktadır. Halbuki salgının uluslararası siyaset ve özelde sistem üzerindeki etkilerini analiz etmek için sistemin ana unsurlarını belirlemek, salgının bu unsurların potansiyel değişimi üzerindeki etkisine dair bir süreç analizi yapmak gerekir. Daha açık bir ifadeyle Koronavirüsün etkisi zaten bir süredir değişim emareleri göstermekte olan dinamikler çerçevesinde okunmalıdır.

VEYSEL KURT

Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2006 yılında mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisansını 2009 yılında tamamladı. Doktora çalışmasını İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Ortadoğu'da otoriteriyenizm, demokratikleşme, asker-sivil ilişkileri konularında çalışan Kurt'un, siyaset bilimi alanında yayımlanmış makaleleri ve yorumları bulunmaktadır.

Bir uluslararası sistemin temel unsuru aktörler arasındaki güç dağılımıdır. Bu güç dağılımı aynı zamanda sistemin diğer unsurları olan değerler, sistemin işleyişi ve kurumların işlevini belirler. 19. yüzyıl Avrupa'sındaki güç dağılımı birçok aktör arasında dağıldığı için rekabete dayalı çok kutuplu bir güç dengesi sistemi mevcuttu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise güç dağılımı ve rekabet ABD ile SSCB'nin öncülüğündeki bloklar arasında söz konusu olduğu için iki kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır. 1990'lardan sonra SSCB'nin yıkılması ve Doğu Blokunun dağılması nedeniyle ABD'nin hegemonik bir rol oynadığı bir süreç başlamıştır. Dolayısıyla Koronavirüs salgınının sisteme olası etkilerini güç dağılımına ve özellikle hegemon ile rakiplerinin tepkilerine dikkat kesilerek analiz etmek gerekir.

KORONAVİRÜS SALGINI ÖNCESİ ULUSLARARASI SİSTEM

Koronavirüsün ortaya çıkmasından önce uluslararası siyasetin işleyişindeki değişim sürecine dair bir tartışma mevcuttu. Bu değişimin gözlemlendiği en önemli unsur ise 2008 ekonomik krizi ile birlikte ABD'nin küresel liderliğin maliyetinden kaçınma motivasyonu ile benimsediği eklektik "sınır ötesi dengeleme" ile başlayan ve Trump'ın iktidara gelmesiyle bir tür "izolasyonculuğa" varan stratejisiydi.

ABD'nin bu tavrı uluslararası siyasetin değerleri ve aktörlerin etkinliği açısından önemli sonuçlar yarattı. Değerler düzeyine bakıldığında küreselleşme kavramı altında ana akım düşünceler haline gelen liberal söylemlerin birer yanığı olduğu ortaya çıktı. Trump'ın Ortadoğu'daki müttefikleri ve Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerindeki bariz değişim, Güney Amerika'yı dizayn etme çabası ve ABD'nin askeri varlığını kullanmadan ekonomik çıkarlara tahvil etme çabası uluslararası siyasette hakim söylemler haline gelen "iş birliği, kazan-kazan, dayanışma, insani değerler, insani güvenlik" gibi kavramların sınırlarını ortaya çıkardı. Bu durum devletlerin dayanışma yerine çıkarı, iş birliği ile birlikte rekabeti, bütüncül ilişkiler yerine parçalı ittifak ve çatışmaları, insani güvenlik yerine devlet güvenliğini, yardımlaşma yerine kapasite artırımına yönelmesini beraberinde getirdi.

Aktörler düzeyinde bakıldığında Çin ve Rusya'ya önemli alanlar açıldığını ve bununla birlikte yeni ittifak zeminlerinin oluşmaya başladığını ifade etmek mümkündür. Hem Rusya hem de Çin'in farklı yöntemlerle de olsa Ortadoğu'dan Avrupa'ya, Güney Amerika'dan Afrika'ya kadar geniş bir alanda gittikçe artan etkisi dikkat çekicidir. On yıllardır Çin'in Afrika ve Avrupa başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde ekonomi üzerinden gösterdiği yayılma son on yılda hızlanmış ve daha görünür olmaya başlamıştır. Uzun yıllardır sürdürdüğü Afrika'daki yatırımları, Ortadoğu'da İran'la başlayan ve Körfez ile devam eden ekonomik angajmanları ve Avrupa'ya uzanacak olan İpek Yolu projesi bu anlamda ilk akla gelen en önemli örneklerdir.

Son on yıldır ekonomik alanda Çin'in, askeri yöntemleri kullanan Rusya'nın küresel rekabet alanında daha fazla alan bulduğu gerçeği yadsınamaz. Trump'ın iktidara geldiği andan itibaren ABD'nin Rusya ve Çin'i hangi yöntemlerle sınırlandırabileceğine ilişkin tartışma da bu durumun bir yansımasıdır. Rusya ve Çin'in açılan boşlukları doldurma girişimlerine paralel olarak bölgesel güçler ve daha küçük ölçekli devletlerin davranışlarında gözle görülür değişimler yaşanmıştır. Beyaz Sarayın bölgesel politikalarındaki değişim ve müttefiklerinin güvenliğini göz ardı eden tavırları bu ülkeleri farklı alternatiflere yönelmek durumunda bırakmıştır. Bu durum son yıllarda ilişkilerde bir parçalanma ve melezleşme doğurmuştur. "Parçalanma"dan kasıt devletler arası alan bazlı çatışma ve iş birliğinin birlikte yürümesi, "melezleşme"den kasıt da ABD müttefiklerinin aynı zamanda daha dinamik bir yayılma sürecine giren Çin ve Rusya ile sahip oldukları ilişkilerde yaşanan değişimdir. Koronavirüs salgınının ise bu süreçte katalizör rolü oynayacağını birçok örnekten yola çıkarak iddia etmek mümkündür.

KORONAVİRÜS VE ULUSLARARASI SİYASET

Koronavirüsün ortaya çıkması ve özellikle önce Avrupa sonra da ABD'ye yayılması ile birlikte devletlerin iş birliği ve ayrışması bağlamında salgın öncesinde hissedilen davranışlar daha görünür olmaya başlamıştır. Sistemin hegemonu sayılan Washington yönetiminin Avrupalı

müttefiklerine yardım etmek bir yana bu ülkelere gidecek tıbbi teçhizatlara el koyması, ülkelerin sağlık personelini ABD'ye çağırması ve müttefik ülkelerin sağlık sektöründeki şirketleri satın almak istemesi bu süreçteki tavrına ilişkin önemli göstergelerdir. Bunun aksine rakipleri Pekin ve Moskova yönetimleri ise yine Washington'ın boş bıraktığı alanları doldurmaya dönük bir tavırla Avrupalı ülkelere yardım etmeye oldukça istekli davranmaktadır. Avrupa'yı yeni bir siyasete zorlayan Trump'ın alışılmadık tavrına Brexit kararı eklenince AB/Avrupa yeni siyasal dinamizme hazırlıksız yakalanmış ve dahası ısrarla bu durumu görmezlikten gelmiştir.

Bu bağlamda salgından öncelikle etkilenen ve artık bir dram yaşayan İtalya'nın yüksek sesle dile getirdiği yardım çağrılarının karşılıksız kalması, bunun üzerine Türkiye, Çin ve Rusya'dan yardım istemesi tipik devlet davranışlarına geri dönüşü ve aynı zamanda AB'nin siyasi geleceği için önemli ipuçlarını barındırıyor. Bu örnekte dikkat çeken iki unsur NATO tarafından tehdit olarak kabul edilen Rusya ve Çin'in Avrupa ülkelerine yardım ederek nüfuzlarını artırma girişimleri ve AB'nin geleceğine dair kötümser işaretlerdir. Rusya'nın bir NATO ülkesi olan İtalya'ya gönderdiği yardımlara askeri konvoyların da eşlik etmesi ezber bozan türden bir görüntü oluşturmuştur. AB'nin taşıyıcı ülkeleri olarak ön plana çıkan Fransa ve Almanya'nın Birlik düzeyinde inisiyatif almaktan kaçınması ve AB içinde istenen iş birliği seviyesinin ortaya çıkmaması ise Birlik içinde daha fazla ayrışmaya neden olabilir. "Brexit" türünde ayrılmalar olmasa bile Birliğin entegrasyona dayalı yapısının önemli bir yara aldığı ve üye devletlerin gittikçe daha otonom bir çizgiye evrilmeleri kaçınılmaz olacaktır.

Bu tablo üye ülkelerin AB'den koparak Rusya ya da Çin ile bütüncül bir iş birliğine gidecekleri anlamına gelmemektedir. Ancak yukarıda anılan parçalı iş birliği ve melez ilişkilerin hızlanacağına işaret etmektedir. Kısacası Koronavirüs salgınının tek başına sistemik bir değişimi beraberinde getirmesini beklememek gerekir. Ancak ABD'nin bu süreçte ve akut durum atlatıldıktan sonra takınacağı tavır ile Çin ve Rusya başta olmak üzere diğer aktörlerin vereceği tepkiler sistem düzeyinde yaşanacak değişimlerde belirleyici olacaktır.

ULUSLARARASI SİSTEMİN DEĞİŞİMİNDE ANA FAKTÖRLER

Bugüne kadar uluslararası sistemin değişimine neden olan temel faktörlere bakıldığında savaş olgusunun ön plana çıktığı görülmektedir. Otuz Yıl Savaşı sonrasında Vestfalya düzeni ortaya çıkmıştır. Vestfalya'yı ortadan kaldıran ve yeni bir güç dengesi sistemine yol açan şey Napolyon savaşlarıdır. Bu sistemi dönüştüren olaylar da Birinci ve İkinci Dünya savaşları olmuştur. Dikkat edilirse her bir düzen revizyonist bir gücün ortaya çıkışı ile bozulmuş ve ardından yaşanan bir savaşla yeni bir düzen ortaya çıkmıştır.

Bugün yaşanmakta olan şey ise ABD'nin sistemde boşluklar çıkaracak şekilde davranışlar sergilemesidir. Bu boşluklar ise diğer aktörler tarafından doldurulmaktadır. Bu sürecin yeni bir güç dağılımını ortaya çıkarıp çıkarmayacağı sistemik değişimi de belirleyecektir. Bugün ABD'ye rakip olarak Çin ve Rusya gösterilmektedir. Bu ülkelerin müstakil olarak ya da oluşturacakları iş birlikleri yoluyla ABD'ye denk bir güç haline gelmeleri durumunda da sistemin çok kutuplu bir karaktere sahip olacağını ifade etmek gerekiyor. ABD'nin bu ülkelerle askeri ve ekonomik açıdan sahip olduğu güç farkı hala yeni bir sisteme geçilmediği açısından önem arz ediyor. Ancak ABD'nin mevcut tavırları, gücünü ne yönde kullanacağı meselesi de önem arz etmektedir. Bir başka deyişle olası bir sistemik değişime yönelik dışarı büyük bir savaşın olmadığı fakat hegemonun davranışları sonrasında da ortaya çıkabileceğine dair önemli ipuçları barındırıyor.

Bu açıdan ABD ile Çin ve Rusya'nın mevcut tavırlarına bakıldığında ilginç bir tablo ortaya çıkıyor. ABD'nin hegemonyayı sürdürme noktasında isteksiz, Çin'in ise yetersiz olduğu bir döneme doğru gidildiği ifade edilebilir. ABD'nin hegemonyanın maliyetinden kaçınma isteği Çin ve Rusya'ya yeni fırsat alanları açmaktadır. Ancak Çin de, Rusya da bir hegemonya kurmaktan uzak bir konumdadır. Gerek askeri ve ekonomik kapasiteye erişme gerekse diğer aktörler nezdinde bu pozisyonlarının kabul edilebilmesi için ABD'nin isteksizliği yeter şart değildir.

ABD'nin isteksizliği ve Çin'in yetersizliği ise uluslararası siyasette var olan karmaşayı ve belirsizliği derinleştirmektedir. Bu atmosfer bölgesel güçler ve diğer aktörlerin davranışlarına da sirayet etmektedir. ABD'nin müttefikleri birçok aktör herhangi bir meselede tavır alırken Washington'un pozisyonunu öncelikle uzaklaşmaktadır. Koronavirüs salgını bu karakteristikleri daha da açığa çıkarmıştır. ABD kendi müttefiklerine yardım etmekten uzaklaşırken Çin ise bu aktörlere yardım etme noktasında istekli davranarak Washington yönetiminin bıraktığı boşlukları daha fazla doldurmaya ve krizi fırsata çevirmeye çalışmaktadır. ABD ve Çin'in attıkları bu adımlar sadece bu iki ülkenin ilişkileri değil uluslararası siyasetin temel karakteristiğine dair de önemli bir etken olacaktır.

DEĞİŞİME DAİR OLASI SENARYOLAR

Perspektifin başında ifade edildiği üzere ABD'nin –özellikle Trump'la birlikte- benimsediği strateji dolayısıyla uluslararası sistem bir türbülans içine girmiştir. Sistemin kurumları etkisizleşmiş ve orta/küçük ölçekli güce sahip ülkeler alan bazlı da olsa küresel düzeyde daha fazla varlık gösteren Çin ve Rusya ile iş birliğine yönelmiştir. Yaklaşık on yıldır devam edegelen bu süreç Koronavirüs salgınıyla yeni bir boyut kazanacaktır. Bu anlamda kısa ve orta vadede uluslararası siyasetin nasıl bir seyir izleyeceği ABD'nin salgınla mücadelede ve sonrasında izleyeceği strateji ve Çin ile bölgesel güçlerin vereceği tepkilere bağlı olarak şekillenecektir. Bu çerçevede üç temel senaryodan bahsedilebilir.

Birincisi ve en olası senaryo var olan düzlemin devamıdır. Salgının ABD'de ciddi sağlık tehdidine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Ölüm sayılarının binlerle ifade edilmesi, işsizlik başvurularının rekor seviyelere ulaşması, “Amerikan rüyası”nın en önemli simgelerinden biri olan metropollerin hayat şehirleri andırmaya başlaması, sosyal çatışma senaryolarının sürekli gündeme gelmesi ABD açısından önemli ekonomik/sosyal kayıp ve riskleri işaret etmektedir. Bu durum aynı zamanda Trump'ın Kasım 2020 başkanlık seçimlerindeki şansını da azalt-

maktadır. Bununla birlikte Trump'ın Koronavirüsü “Çin virüsü” olarak adlandırması, Pekin yönetimini DSÖ'ye gerekli bilgileri vermediği için salgından sorumlu tutması ve gittikçe içe dönük bir strateji benimsemesi hem küresel siyaset hem de Çin ile olan ilişkilerin geleceği açısından önemli ipuçlarıdır. Dolayısıyla Trump yönetimi Çin ile var olan gerginliği artırmayı tercih edecek ve bir askeri angajman ya da çatışmaya girmeksizin Pekin'i sınırlandırmanın yollarını arayacaktır. Çin'in Avrupa üzerindeki nüfuzunun önünü kesmek için kısmi bir politika değişikliğine gitmesi olasıdır. Ancak ABD'nin stratejik tercihlerinde bir değişime gitmesi beklenmemelidir.

İkinci senaryo ise Trump yönetimi ile Çin arasındaki gerginliğin beklenenden daha sert bir düzleme taşınmasıdır. Bu durumda ABD'nin Çin'i sınırlandırmak için daha fazla inisiyatif alması ve küresel siyaset düzeyinde yeniden liderlik pozisyonuna dönmesi gerekecek ve dahası geleneksel müttefikleri ile daha yoğun bir iş birliğine yönelecektir. Bu düzlemde Çin'in vereceği cevap Washington ve Pekin yönetimleri arasında yeni bir “soğuk savaş”ın başlangıcı olacaktır. Ancak Trump yönetiminin siyaset tarzı ve tercih ettiği –içer kapatarak ekonomik büyümeyi öncelleyen– stratejik yaklaşımı bu senaryoyu devre dışı bırakmamakta fakat ertelemektedir.

Üçüncü ve en zayıf senaryo ise ABD'nin Koronavirüsle mücadele üzerinden geleneksel gerçekçi, Batı merkezli ve çıkar odaklı fakat küresel liderliği üstlenen dış politikasına dönme ihtimalidir. Bu senaryoda askeri büyümeyi ihmal etmeden küresel sağlık ve küresel ısınma gibi yumuşak söylemler üzerinden liderlik misyonunu yeniden benimsemesi beklenebilir. Ayrıca Çin ile ticaret savaşlarına gerek kalmaksızın Pekin'in geleneksel sınırlarına geri dönmesini sağlayacak formülleri de içerecektir. Trump yönetimi için büyük bir politik değişim anlamı taşıyan bu senaryo son dönemlerde özellikle Demokratlar tarafından yüksek sesle dile getirilmektedir. Bu senaryonun gerçekleşmesi için Demokrat aday Biden'ın Kasım 2020 seçimlerini kazanması gerekli şart olmakla birlikte yeterli şart olmayacaktır.

SONUÇ

Koronavirüsün yol açtığı salgın Avrupa ve ABD’de yaygınlaştıkça etkisi farklı alanlara da yayılmaktadır. Ekonomideki yansımalarının siyasi, sosyal ve uluslararası sistemi de etkilemesi beklenmektedir. Ancak mevcut tartışma ve işaretleri abartarak sistemik bir kırılma beklentisi içine girmek de, bu süreci bir süre sonra kapanacak bir parantez olarak görmek de hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Mevcut düzlemde Koronavirüs salgını bütün alanlardaki yansımalarıyla küresel bir boyut kazanırken salgınla mücadele büyük oranda ulusal düzeyde kalmaktadır. Daha açık bir deyişle her ülke sahip olduğu imkanlarla salgınla mücadele etmektedir. Bu durum devletler için bir öğrenme sürecine dönüşmekte ve kriz sonrasındaki davranışlarına da sirayet etmesi beklenmektedir.

Koronavirüs salgınının tek başına dönüştürücü bir faktör olarak kabul edilmesi abartılı bir yaklaşımın ürünüdür. Ancak mevcut uluslararası sistemde hala bir hegemon düzeyinde kabul edilen ABD’nin yaklaşık on yıldır devam eden ve salgın sürecinde de devam eden tavrı bu durumla birleştiğinde küresel sistemdeki türbülansın artmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Bir süredir sistemik bir değişimin emareleri olarak kabul edilen dinamikler salgınla birlikte yeni bir boyuta evrilebilir. Bu değişimin yönü ve kapsamına dair bir öngöründe bulunmak için henüz yeterli veri bulunmamaktadır. ABD’nin kısa ve ortada vadede takınacağı tavır ile Çin ile bölgesel güçlerin tercihleri bu anlamda belirleyici olacaktır. Uluslararası siyasetteki değişimlere dair emarelerin abartılmaması ve değişim sürecinin nabzını tutarak pozisyon belirlenmesi Türkiye için en elverişli seçenektir.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | [@setavakfi](https://twitter.com/setavakfi)